

**ΑΠΟΔΟΜΗΣΗ ΤΟΥ ΣΕΞΙΣΤΙΚΟΥ ΠΛΕΓΜΑΤΟΣ ΑΝΤΙΛΗΨΕΩΝ, ΣΤΑΣΕΩΝ
ΚΑΙ ΠΡΑΚΤΙΚΩΝ ΤΩΝ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΩΝ - Στρατηγική για μια μη σεξιστική
εκπαίδευση**

ΔΗΜΗΤΡΑ ΚΟΓΚΙΔΟΥ

Ευρωπαϊκό Επιμορφωτικό Πρόγραμμα - Ευαισθητοποίηση Εκπαιδευτικών σε Θέματα Ισότητας -
Κέντρο Ερευνών για Θέματα Ισότητας 1995

Από τη στιγμή που αρχίσατε να πηγαίνετε στο σχολείο μέχρι σήμερα έχετε περάσει μέσα στο εκπαιδευτικό σύστημα μερικές εκατοντάδες ώρες. Αυτό σημαίνει ότι έχετε, λίγο - πολύ, οικειοποιηθεί την εκπαιδευτική κουλτούρα. Έχετε ήδη βιώσει άμεσες και έμμεσες διακρίσεις φύλου και περιορισμούς από τα στερεότυπα για τους ρόλους των φύλων (αλλά και από άλλες πηγές ανισοτήτων, όπως, κοινωνική τάξη, φυλή, νοητικές ικανότητες, σωματική κατάσταση).

Έχετε μεγαλώσει σε μια κοινωνία που είναι σεξιστική και που σας υπέδειξε ότι περιμένει από σας να συμπεριφερθείτε όπως αρμόζει στο ρόλο του φύλου σας.

Η διαδικασία αυτή της κοινωνικοποίησης στο ρόλο του φύλου είναι συνήθως τόσο " επιτυχής " έτσι ώστε συχνά θεωρείται " αυτονόητη " και " δεδομένη ".

Οι επιδράσεις των στερεότυπων για τους ρόλους των φύλων έχουν καταγραφεί για πολλές περιοχές της ανθρώπινης δραστηριότητας. Θα ήταν αφελές να πιστεύαμε ότι το σχολείο δεν έχει υποστεί αυτές τις επιδράσεις και ότι εμείς οι εκπαιδευτικοί δεν έχουμε επηρεαστεί από τις σεξιστικές (και ρατσιστικές) τάσεις της κοινωνίας. Δεν αφήνουμε κάθε μέρα έξω από τη πύλη του σχολείου μας τα μοτίβα συμπεριφοράς που είναι τυπικά για το φύλο μας και το ίδιο συμβαίνει με τους μαθητές και τις μαθήτρές μας.

Είναι επίσης αποδεκτό, ότι μέχρι πρόσφατα, η εκπαίδευση και επιμόρφωση των εκπαιδευτικών δεν έχει αντιταχθεί αποτελεσματικά στο κυρίαρχο λόγο και δεν έχει συμβάλλει στην άρση των ανισοτήτων στην εκπαίδευση.

Για τους παραπάνω λόγους, πολλά άτομα/ πολλοί εκπαιδευτικοί συναντούν δυσκολίες ή δεν μπορούν να δεχθούν ότι οι εκπαιδευτικοί θεσμοί, στους οποίους πλέον λειτουργούμε, συνεχίζουν να μην παρέχουν ισότητα ευκαιριών και ότι μέσα τους επιβιώνουν παραδοσιακές και αναπτύσσονται νέες, άμεσες και έμμεσες , διακρίσεις φύλου που διαφοροποιούν τις δυνατότητες μάθησης των κοριτσιών και των αγοριών.

Ας μη ξεχνάμε ακόμη ότι το θέμα της αποδοχής της ισότητας των φύλων στην εκπαίδευση ως ένα από τα πιο σημαντικά εκπαιδευτικά ζητήματα σχετίζεται άμεσα και με αμφισβήτηση ενός μεγάλου αριθμού εκπαιδευτικών πρακτικών, από εκείνες που θεωρούνται " αυτονόητες " μέσα στο εκπαιδευτικό σύστημα και τις οποίες χρησιμοποιούμε. Υπάρχουν, επίσης, πολλές δυσκολίες και αντιστάσεις στη συνειδητοποίηση των δικών μας στερεότυπων για τους ρόλους των φύλων και κατ' επέκταση στην αποδοχή ότι πολλές από τις εκπαιδευτικές μας πρακτικές - πέραν των ειδικών περιπτώσεων άμεσης διάκρισης εις βάρος των κοριτσιών - διαφοροποιούν φυλετικά τις δυνατότητες για μάθηση και, κατα συνέπεια, το αποτέλεσμα της εκπαιδευτικής διαδικασίας ενισχύοντας υφιστάμενα κοινωνικά στερεότυπα κατά φύλο.

Στην Ελλάδα διαπιστώνεται σημαντική καθυστέρηση στην ανάπτυξη στρατηγικών για την επίτευξη της ισότητας των φύλων στην εκπαίδευση και μέσω της εκπαίδευσης. Η καθυστέρηση αυτή οφείλεται και στη περιορισμένη ανάπτυξη του τομέα της έμφυλης διάστασης στην εκπαίδευση για την ανάπτυξη του οποίου είναι αναγκαία και η θεσμική ενίσχυση ορισμένων παρεμβάσεων, όπως αυτή στην οποία συμμετέχουμε.

Για να επιτευχθεί, όμως, η ισότητα των φύλων στην εκπαίδευση είναι αναγκαία η ανάπτυξη πολυδιάστατων στρατηγικών με πολλές και διαφοροποιημένες προσεγγίσεις στο πλαίσιο ενός ολοκληρωμένου προγράμματος παρέμβασης. Στη σημερινή συνάντηση δεν θα αναφερθώ, όμως, σ' αυτό. Θέλω μόνο να υποσημειώσω ότι η άμεση επιτυχία του μετασχηματισμού της εκπαίδευσης προς μη σεξιστική κατεύθυνση έγκειται, κυρίως, στην επιμόρφωση και ευαισθητοποίηση των ενεργεία εκπαιδευτικών. Προϋποθέτει εκπαιδευτικούς που γνωρίζουν, μεταξύ των άλλων, πως μέσα από την αλληλεπίδραση με τους μαθητές/τριες προκύπτουν οι στάσεις και οι συμπεριφορές που είναι χαρακτηριστικές για κάθε φύλο στο πλαίσιο

του σχολείου, ποιες διαπλοκές υπάρχουν μεταξύ φύλου, κοινωνικής τάξης και φυλής, πως δημιουργούνται, εντοπίζονται και καταπολεμούνται οι προκαταλήψεις κατά φύλο. Επιπλέον, προϋποθέτει εκπαιδευτικούς που κατέχουν την απαραίτητη τεχνογνωσία ώστε να παράγουν, να επιλέγουν και να χρησιμοποιούν διδακτικό υλικό χωρίς σεξιστικά στοιχεία και να διαμορφώνουν εκείνο το κλίμα στη τάξη που αποτρέπει την εμφάνιση ανισοτήτων κατά φύλο.

Η πορεία του μετασχηματισμού της εκπαίδευσης προς μη σεξιστική κατεύθυνση ενισχύεται από το γεγονός ότι υπάρχει διεθνώς μια διαρκώς αυξανόμενη βάση δεδομένων με σημαντικό νέο συστατικό στοιχείο το σχεδιασμό παρεμβάσεων.

Υπάρχουν έρευνες για αλλαγές του αναλυτικού προγράμματος (όπως για τα νέα προγράμματα στα μαθηματικά και τις φυσικές επιστήμες), για αλλαγές στην οργάνωση και το κλίμα της τάξης κ. α. που μας προτείνουν αποτελεσματικές στρατηγικές για τις νέες εκπαιδευτικές πρακτικές. Γνωρίζουμε όμως ότι οι εκπαιδευτικοί ή οι θεσμοί δεν αλλάζουν συμπεριφορά ή πρακτική μόνον με διοικητικά μέτρα. Για την εφαρμογή της πολιτικής για την ισότητα στη πράξη είναι απαραίτητη η άσκηση του προσωπικού.

Χρησιμοποιούνται πολλές μέθοδοι γι' αυτό και δεν υπάρχει μια πετυχημένη συνταγή καθώς, σ' ένα μεγάλο βαθμό, είναι συνυφασμένες με τις τοπικές, πολιτισμικές, κοινωνικές, οικονομικές και ιστορικές συνθήκες. Το περιεχόμενο αυτής της άσκησης μπορεί να περιλαμβάνει πολλά θέματα, όπως: τον εντοπισμό των σεξιστικών στοιχείων στο εκπαιδευτικό υλικό, τη μείωση των προκαταλήψεων λόγω φύλου στην αλληλεπίδραση εκπαιδευτικών-μαθητών/τριών, τη συνειδητοποίηση των στερεότυπων που έχουν οι ίδιοι για τους ρόλους των φύλων και των αντιστάσεων στην αλλαγή, τη δημιουργία νέων οργανωτικών δομών. Στόχος τους είναι η αύξηση της αυτογνωσίας, της πληροφόρησης και των δεξιοτήτων των εκπαιδευτικών.

Από την αξιολόγηση των προγραμμάτων κατάρτισης και επιμόρφωσης των εκπαιδευτικών στα ζητήματα του φύλου προκύπτει ένα ενδιαφέρον κοινό σημείο: η προσωπική ανάπτυξη των εκπαιδευτικών και η αύξηση της αυτογνωσίας για τα ζητήματα του φύλου και της ισότητας παίζουν κεντρικό ρόλο. Η προσωπική εμπλοκή των εκπαιδευτικών και η αύξηση της αυτογνωσίας τους τίθενται ως κύριοι στόχοι γιατί αν οι ίδιοι οι εκπαιδευτικοί συνειδητοποιήσουν τις προκαταλήψεις τους, πως η

προσωπική τους ιστορία επέδρασε στη διαμόρφωση των απόψεών τους για τη φύση και την αιτία των διαφορών φύλου, στη διαμόρφωση των ενδιαφερόντων, στην πρακτική τους, στην χρήση της γλώσσας κ.λ.π., τότε και σχολική πρακτική τους θα γίνει πιο ευαίσθητη στα ζητήματα του φύλου. Αν θέλουμε δηλ. να κατανοήσουμε τον τρόπο με τον οποίο επηρεάζουμε τους μαθητές/τριες μας, όσον αφορά στους ρόλους των φύλων, απαιτείται να αναλύσουμε και τις δικές μας αντιλήψεις και προσδοκίες καθώς και τη διαδικασία μέσα από την οποία αναπαράγονται στο πλαίσιο του εκπαιδευτικού συστήματος.

Για να αποδομήσουμε, όμως το σεξιστικό πλέγμα αντιλήψεων, στάσεων και πρακτικών θα έπρεπε, λογικά, να έχουμε κατ' αρχήν απαντήσεις στα παρακάτω ερωτήματα:

- Αναγνωρίζουν οι εκπαιδευτικοί τη σημασία του ζητήματος της ισότητας στην εκπαίδευση;
- Θεωρούν οι ίδιοι ότι έχουν καταρτισθεί/ επιμορφωθεί κατάλληλα ώστε να αντιμετωπίσουν αυτά τα ζητήματα;
- Υπάρχουν προσωπικά εμπόδια και αντιστάσεις στους ίδιους τους εκπαιδευτικούς που αναστέλλουν την εφαρμογή των αρχών μιας μη σεξιστικής εκπαίδευσης;

Στο βαθμό που δεν υπάρχουν αντίστοιχα ερευνητικά δεδομένα από τον ελληνικό χώρο και δεν γνωρίζαμε εκ των προτέρων τις δικές σας απόψεις, τότε ας υποθέσουμε ότι συμφωνούμε:

- 1) για την αναγκαιότητα της ισότητας ανάμεσα στα φύλα
- 2) για την ανάγκη μετασχηματισμού της εκπαίδευσης προς μη σεξιστική κατεύθυνση και
- 3) ότι υπάρχει έλλειψη γνώσης στα ζητήματα του φύλου στη εκπαιδευτική διαδικασία.

Τι κάνουμε όμως μετά;

Αν θέλουμε να αποθαρρύνουμε την αναπαραγωγή των στερεότυπων για τους ρόλους των φύλων στο σχολείο οφείλουμε να διερευνήσουμε κριτικά τις εμπειρίες μας, να τις ερμηνεύσουμε και να αμφισβητήσουμε αυτή την "αυτονόητη" γνώση για την εκπαίδευση.

Πρόκειται για μια διαδικασία η οποία μπορεί να δημιουργήσει ανταγωνιστικές τάσεις, αισθήματα απειλής, ενοχές και αντιστάσεις γιατί όλα αυτά έχουν σχέση και με την προσωπική μας ταυτότητα - ως άνδρα ή γυναίκας - με τον τρόπο που αντιλαμβανόμαστε τον εαυτό μας και τις σχέσεις μας με τους άλλους. Θεωρώ όμως ότι αποτελεί μια κύρια στρατηγική για μια μη σεξιστική αγωγή, δηλαδή μια στρατηγική ενσωμάτωσης στη διδακτική πράξη μιας παιδαγωγικής που ευαισθητοποιεί τους εκπαιδευτικούς στην αναγνώριση της σεξιστικής δόμησης της πραγματικότητας, τόσο στην εκπαίδευση όσο και στη συμπεριφορά τους.

Για την υπέρβαση, λοιπόν, του σεξιστικού παραδείγματος πρέπει πρώτα να συνειδητοποιήσουμε πως είναι δομημένη η δική μας πραγματικότητα και πως ο σεξισμός έχει επιδράσει στη δόμηση αυτή. Οι αντιλήψεις και οι στάσεις μας αποτελούν το υπόστρωμα πάνω στο οποίο αναπτύσσεται ο σεξισμός. Η αναγνώριση των στάσεων/ αντιλήψεων που μας εμποδίζουν να υιοθετήσουμε μη-σεξιστική συμπεριφορά, να κατανοήσουμε πως ο σεξισμός επηρεάζει την πρακτική μας στο σχολείο και να αυξήσουμε τη δυνατότητα για ένταξη μιας φεμινιστικής παιδαγωγικής αποτελεί έναν από τους στόχους του σεμιναρίου.

1) Οι δύο διαφορετικές διαστάσεις του σεξισμού μας υποχρεώνουν να υιοθετήσουμε δύο διαφορετικές στρατηγικές για την ευαισθητοποίηση των εκπαιδευτικών: 1) παροχή γνώσεων για τη φύση και τις αιτίες του θεσμικού σεξισμού και 2) παροχή γνώσης που θα μας οδηγήσει να σκεφθούμε κριτικά για τις εκφράσεις του ατομικού σεξισμού και των αιτιών του.

Οι δύο αυτές στρατηγικές μπορούν να υιοθετηθούν ταυτόχρονα καθώς είναι αδύνατον να κατανοήσεις τη μία όψη του σεξισμού χωρίς να κατανοήσεις την άλλη.

2) Η δική μου παρέμβαση στις ομάδες δεν επικεντρώνεται στον θεσμικό σεξισμό, αλλά στην υποκειμενική/ ατομική διάσταση του σεξισμού που αντανάκλαται στις κατηγορίες, στάσεις και αντιλήψεις που έχουμε ατομικά (χωρίς αυτό να σημαίνει ότι

ο σεξισμός είναι ζήτημα μόνον στάσεων και ατομικών πρακτικών). Αυτή αποτελεί ταυτόχρονα και την έναρξη μιας διαδικασίας αυτοαξιολόγησης και προβληματισμού ως προς την πρακτική στο σχολείο και αυτό το αποτέλεσμα θα ήταν ότι καλύτερο θα προσδοκούσαμε μακροπρόθεσμα από ένα σεμινάριο ευαισθητοποίησης.

Στη διαδικασία μετασχηματισμού της εκπαίδευσης προς μη σεξιστική κατεύθυνση διαφαίνεται η αναγκαιότητα δημιουργίας ενός νέου λόγου. Η μη σεξιστική εκπαίδευση αφορά όμως τόσο το περιεχόμενο της διδασκαλίας όσο και τους τρόπους διδασκαλίας. Αφορά το τι μαθαίνουμε και το πως το μαθαίνουμε. Άρα, ένα πρόγραμμα ευαισθητοποίησης πρέπει να δώσει εξίσου βαρύτητα και στα δύο. Δεν μπορεί να γίνει με παλιούς δογματικούς τρόπους διδασκαλίας αλλά να αποτελέσει αρχή προβληματισμού και απόκτησης αντίστοιχων δεξιοτήτων από τους εκπαιδευτικούς.

Υπάρχουν αρκετά παραδείγματα στη βιβλιογραφία για τον τρόπο απόκτησης αυτών των δεξιοτήτων που στηρίζονται κυρίως στις αρχές της επικοινωνίας, της ανάπτυξης μιας δημοκρατικής ομαδικής διαδικασίας, στη συνεργασία, στην σύζευξη θεωρίας και πράξης, στην ανάπτυξη δικτύου επικοινωνίας και νέων οργανωτικών δομών.

Στο σεμινάριο λοιπόν αυτό δεν θέλουμε να σας βομβαρδίσουμε με πληροφορίες, να παρέχουμε γνώσεις από καθέδρας σε παθητικούς αποδέκτες (ούτε βέβαια να επαναλάβουμε το ίδιο σε μικρές ομάδες). Προτείνουμε μια νέα οπτική, δίνουμε ερεθίσματα και επιζητούμε την αλληλεπίδραση. Πρόκειται για μια προσέγγιση που ενθαρρύνει την εμπλοκή σας και στηρίζεται στη σωστή αναλογία παροχής γνώσης/ διαλόγου/ συμμετοχής. Ζητούμενο βέβαια παραμένει η προώθηση καινοτόμων τρόπων ισότιμης συνεργασίας των εμπλεκόμενων φορέων για την προώθηση της ισότητας στην εκπαίδευση.

Προφανώς ένα σεμινάριο αυτής ή και μεγαλύτερης διάρκειας δεν μπορεί να αποτελέσει επαρκές πλαίσιο για να καταγραφούν οι προσωπικές εμπειρίες που έχουν σχέση με το φύλο και να συσχετισθούν με το ρόλο μας ως εκπαιδευτικών. Φιλοδοξεί όμως αυτή η διαδικασία να ενθαρρύνει τη κριτική ματιά στα γεγονότα της ζωής, να αναπτύξει την " κοινωνιολογική φαντασία ", να προσφέρει μια βαθύτερη κατανόηση των ποικίλων εκπαιδευτικών εμπειριών.

Βέβαια, η διδακτική μέθοδος που ακολουθώ τώρα, δηλαδή η διάλεξη, βρίσκεται σε ασυμφωνία με τις μη αυταρχικές αρχές της μη σεξιστικής εκπαίδευσης. Ας είναι! Ακολουθούν οι ομάδες όπου θα υπάρχει διάλογος, συνθήκες για την αύξηση της αυτογνωσίας και όπου θα χρησιμοποιηθούν και οι δικές σας προσωπικές εμπειρίες ως πηγές και υλικό. Όλοι και όλες έχουμε να καταθέσουμε κάτι από τις προσωπικές μας εμπειρίες και να το μοιραστούμε. Προφανώς έχουμε σχεδιάσει ένα συγκεκριμένο υλικό για τις ασκήσεις, αλλά η όλη διαδικασία θα οργανωθεί και με βάση τη δική σας συμμετοχή. Ενώ θα υπάρξουν και εισηγήσεις στις ομάδες για ορισμένα θέματα, θα δοθεί όμως ταυτόχρονα η δυνατότητα να συνδεθεί αυτή η γνώση με τη σχολική πράξη και τη ζωή.

Ελπίζουμε να δημιουργήσουμε τις κατάλληλες προϋποθέσεις έτσι ώστε να ακουστούν όλες οι φωνές και ιδίως των γυναικών που δεν είναι τόσο δυνατές. Να συζητήσουμε τις σκέψεις σας, τις αντιδράσεις σας, τις προσδοκίες, τους φόβους και τις ελπίδες σας για την εφαρμογή της ισότητας στην εκπαίδευση και έτσι να αρχίσουμε να νοιώθουμε ως ομάδα που έχει κοινό στόχο.

Συμπερασματικά

Η ανάπτυξη ενός μη σεξιστικού προγράμματος στα σχολεία προϋποθέτει μια δημοκρατική, μη αποξενωτική διαδικασία. Όπως λέει ο Freire, πρέπει να αρχίσουμε από τις εμπειρίες των δρώντων προσώπων.

Στη συγκεκριμένη περίπτωση, οι πρωταγωνιστές είστε εσείς, άνδρες και γυναίκες, που κοινωνικοποιηθήκατε μ' ένα συγκεκριμένο τρόπο (που έχει δηλαδή επηρεαστεί από το σεξισμό) και αυτό σημαίνει ότι μπορεί να υπάρξουν αντιστάσεις στην αλλαγή. Για το λόγο αυτό είναι σημαντικό να συνειδητοποιήσουμε τη γένεση αυτής της συμπεριφοράς σε θεσμικό επίπεδο και να κατανοήσουμε πως αυτή παράγει τις ατομικές/ προσωπικές εκφάνσεις του προβλήματος. Αυτή η διαδικασία δεν οδηγεί στη δημιουργία ενοχών σε ατομικό επίπεδο, αλλά ούτε και αρνείται το ζήτημα της ατομικής ευθύνης. Είναι, κατά τη γνώμη μου, μια διαδικασία που δίνει τη δυνατότητα αλλαγής, δηλαδή της υιοθέτησης, στο τέλος, μιας λιγότερο σεξιστικής οπτικής.

Αρκεί, ως πρώτο βήμα να δεσμευθούμε προσωπικά. Αυτό είναι που ζητώ από εσάς.